

ISSN 2786-4952 Online

УДК 81'23:81'246.2:376.36

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-2\(60\)-3275-3288](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-2(60)-3275-3288)

Мартинчук Олена Валеріївна доктор педагогічних наук, професор, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0001-6119-9306>

Лопатинська Наталія Анатоліївна кандидат педагогічних наук, доцент, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м. Київ <https://orcid.org/0000-0002-6345-7118>

Мартинчук Марія Миколаївна здобувачка IV курсу освітньо-професійної програми «Логопедія» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, <https://orcid.org/0009-0009-2691-1164>

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ТА СТАБІЛІЗАЦІЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ СВИСТЯЧИХ І ШИПЛЯЧИХ ПРИГОЛОСНИХ У ДІТЕЙ З УКРАЇНСЬКО- АНГЛІЙСЬКИМ БІЛІНГВІЗМОМ

Анотація. У статті здійснено психолінгвістичний аналіз механізмів формування та стабілізації диференціації свистячих і шиплячих приголосних у дітей старшого дошкільного віку з українсько-англійським білінгвізмом.

Актуальність дослідження зумовлена зростанням кількості дітей, які виховуються в умовах двомовності, що створює додаткове навантаження на процеси формування фонологічної системи мовлення. Особливу увагу приділено опозиції [с]–[ш] як акустично та артикуляційно близьким фонемам, диференціація яких є важливою передумовою розвитку фонематичних процесів і підготовки до навчання грамоти.

У роботі обґрунтовано, що труднощі розмежування свистячих і шиплячих приголосних у білінгвальних дітей мають не лише артикуляційний, а й перцептивно-регуляторний характер. Диференціація розглядається як процес формування стабільних фонологічних категорій, що забезпечується узгодженою взаємодією трьох психолінгвістичних компонентів: перцептивного (фонематичне сприймання), програмувального (вибір фонем у мовленнєвому плані) та регуляторного (фонематичний контроль у процесі реалізації мовлення).

Показано, що нестійкість вимови у спонтанному мовленні часто пов'язана не з відсутністю артикуляційної навички, а з недостатньою автоматизацією фонематичного контролю в умовах підвищеного темпу й когнітивного навантаження.

Проаналізовано вплив українсько-англійського білінгвізму на формування фонологічних репрезентацій, зокрема роль домінантної мови, обсягу мовленнєвого досвіду та якості мовного оточення. Окреслено міжмовні інтерференційні прояви, що можуть ускладнювати стабілізацію опозиції /s/–/ʃ/ у двох мовних кодах. У статті представлено логопедичну стратегію, побудовану з урахуванням психолінгвістичних механізмів формування диференціації, яка передбачає поетапний перехід від слухового розрізнення до автоматизації в зв'язному мовленні та перенесення навички в обидві мови.

Отримані результати дозволяють розглядати диференціацію свистячих і шиплячих приголосних у дітей-білінгвів як складний багаторівневий процес, що потребує комплексного врахування перцептивних, програмувальних і регуляторних механізмів мовлення.

Ключові слова: психолінгвістичні механізми, фонематичне сприймання, фонематичний контроль, фонологічні категорії, диференціація приголосних, свистячі та шиплячі звуки, українсько-англійський білінгвізм, старший дошкільний вік.

Martynchuk Olena Doctor of Pedagogical Sciences, professor, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0001-6119-9306>

Lopatynska Natalia Candidate of Sciences in Pedagogy, Associate Professor of the Department of Special and Inclusive Education, Borys Grinchenko Kyiv, <https://orcid.org/0000-0002-6345-7118>

Martynchuk Mariia Bachelor's Degree student in Speech Therapy, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, <https://orcid.org/0009-0009-2691-1164>

PSYCHOLINGUISTIC MECHANISMS OF THE FORMATION AND STABILIZATION OF SIBILANT AND POSTALVEOLAR FRICATIVE DIFFERENTIATION IN UKRAINIAN–ENGLISH BILINGUAL CHILDREN

Abstract. The article presents a psycholinguistic analysis of the mechanisms underlying the formation and stabilization of the differentiation of sibilant and postalveolar fricative consonants in senior preschool children with Ukrainian–English bilingualism. The relevance of the study is обусловлена the growing number of children raised in bilingual environments, which creates additional demands on the development of the phonological system of speech. Particular attention is paid to the [s]–[ʃ] opposition as acoustically and articulatorily similar phonemes whose differentiation constitutes an essential prerequisite for the development of phonemic processes and readiness for literacy acquisition.

The study substantiates that difficulties in distinguishing sibilant and hushing consonants in bilingual children are not limited to articulatory deficits but also involve perceptual and regulatory mechanisms. Differentiation is considered as a process of forming stable phonological categories ensured by the coordinated interaction of three psycholinguistic components: perceptual (phonemic perception), programming (selection of the target phoneme in speech planning), and regulatory (phonemic control during speech production). It is demonstrated that instability in spontaneous speech is often associated not with the absence of articulatory skill but with insufficient automatization of phonemic control under conditions of increased speech rate and cognitive load.

The influence of Ukrainian–English bilingualism on the formation of phonological representations is analyzed, with particular emphasis on the role of the dominant language, the amount of language exposure, and the quality of the linguistic environment. Cross-linguistic interference effects that may complicate the stabilization of the /s/–/ʃ/ opposition in both language systems are outlined. The article presents a speech-therapy strategy developed in accordance with psycholinguistic mechanisms of differentiation, which involves a gradual transition from auditory discrimination to automatization in connected speech and transfer of the skill to both languages.

The findings allow the differentiation of sibilant and postalveolar fricative consonants in bilingual children to be viewed as a complex multilevel process requiring an integrated consideration of perceptual, programming, and regulatory mechanisms of speech.

Keywords: psycholinguistic mechanisms, phonemic perception, phonemic control, phonological categories, consonant differentiation, sibilant and postalveolar fricative sounds, Ukrainian–English bilingualism, senior preschool age.

Постановка проблеми. Сучасні соціолінгвістичні процеси зумовлюють зростання кількості дітей, які розвиваються в умовах раннього українсько-англійського білінгвізму. Формування мовлення у таких дітей відбувається в ситуації одночасного функціонування двох фонологічних систем, що створює специфічні умови для становлення фонематичних категорій. У психолінгвістичному вимірі це означає необхідність формування паралельних, але відносно автономних фонологічних репрезентацій у межах двох мов.

Однією з найбільш чутливих зон фонологічного розвитку в умовах білінгвізму є диференціація акустично близьких приголосних, зокрема свистячих і шиплячих звуків.

Звуки [с] і [ш], подібні за артикуляційною природою, проте відмінні за спектральними характеристиками та місцем творення, потребують точного перцептивного розрізнення та стабільної моторної реалізації. У процесі білінгвального розвитку ці звуки можуть підпадати під вплив міжмовної інтерференції, що призводить до нестійкості фонологічних категорій і порушення чітких меж між ними.

Проблема ускладнюється тим, що в дошкільному віці активно формуються механізми фонологічної категоризації, перцептивної диференціації та мовленнєвого контролю. Саме на цьому етапі відбувається закріплення фонематичних репрезентацій, які надалі забезпечують успішність оволодіння письмом і читанням. За умов конкуренції двох мовних систем когнітивне навантаження зростає, що може впливати на стабільність фонематичного контролю та автоматизацію звукової реалізації.

Незважаючи на наявність досліджень, присвячених фонетико-фонематичному розвитку дітей дошкільного віку, психолінгвістичні механізми диференціації свистячих і шиплячих приголосних у контексті українсько-англійського білінгвізму залишаються недостатньо концептуалізованими. Потребує уточнення питання, яким чином міжмовна інтерференція впливає на формування фонологічних категорій, які когнітивні механізми забезпечують їх стабілізацію, а також яку роль відіграє фонематичний контроль у підтриманні чіткої звукової диференціації в умовах двомовного розвитку.

Отже, проблема дослідження полягає у визначенні психолінгвістичних механізмів формування та стабілізації диференціації свистячих і шиплячих приголосних у дітей з українсько-англійським білінгвізмом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних дослідженнях мовленнєвого розвитку старших дошкільників підкреслюється, що наприкінці дошкільного віку відбувається завершення становлення фонетичної системи рідної мови, а якість диференціації фонем стає базовою умовою подальшого мовного і навчального прогресу дитини [2, 4, 6, 8]. У межах логопедичної традиції диференціація описується як здатність правильно впізнавати й відтворювати артикуляційно близькі звуки без заміни і змішувань. Психолінгвістичний підхід уточнює цю позицію: диференціація розглядається як формування у свідомості дитини стабільних фонологічних (фонематичних) категорій і чітких меж між ними, що забезпечує розрізнення значень слів за звуковим складом та точність мовленнєвого програмування [8, 13].

У літературі, присвяченій порушенням звукової сторони мовлення, значну увагу приділяють опису типових помилок (заміни, спотворення, змішування) та їх діагностичному значенню. Вказується, що збереження нестійкої звуковимови або помилок диференціації в 5–6 років може свідчити про фонетико-фонематичне недорозвинення або фонологічний розлад мовлення [1, 3, 4, 8, 9]; у міжнародній термінології подібні стани співвідносять із категоріями МКХ-11 та підходами ASHA до групи Speech Sound Disorders, зокрема phonological disorder. Окремі дослідження фіксують високу поширеність порушень вимови в дошкільному віці та зазначають, що значна частина дітей має труднощі саме в розрізненні свистячих і шиплячих фонем. Показовими є результати, за якими деякі дошкільники демонструють взаємозаміни [ш] і [с], причому [ш] часто реалізується як [с], що вказує на несформованість категоріальних меж між акустично близькими приголосними [4].

Дослідники фонетико-фонематичного розвитку детально описують артикуляційно-акустичні відмінності пари [с]–[ш], підкреслюючи їх тонкість та вимогливість до координації слухового контролю і моторної програми. У працях зазначено, що ці фонематичні пари належать до різних груп за місцем і способом творення, різняться спектральними характеристиками шуму та залежать від точності артикуляційної позиції язика і губ [1]. Саме тому у дошкільників часто фіксуються типові помилки: заміни шиплячих свистячими (або навпаки), спотворення та нестійке змішування, причому звук [ш] нерідко описують як один із найскладніших для засвоєння у старшому дошкільному віці. У психолінгвістичній інтерпретації ці явища співвідносяться з труднощами перцептивної диференціації, неповною стабілізацією фонологічних репрезентацій і недостатнім фонематичним контролем при виборі звукової реалізації в мовленні [8, 11].

Окремий напрям досліджень стосується ролі фонематичних процесів у становленні диференціації. Наголошується на визначальній ролі фонематичного слуху та фонематичного сприймання для розрізнення мінімальних акустичних контрастів, а також на зв'язку диференціації зі сформованістю фонематичного аналізу та синтезу як психолінгвістичних операцій, що активізуються наприкінці дошкільного віку і є значущими для підготовки до навчання грамоти. У роботах підкреслюється, що порушення фонематичного сприймання проявляється як нечіткість розрізнення слів, що відрізняються лише свистячим або шиплячим звуком, і може ускладнювати не тільки власну вимову, а й мовленнєве розуміння та засвоєння лексики. Звідси випливає загальний висновок сучасних публікацій: ефективне формування диференціації потребує паралельного розвитку слухового розрізнення та операцій фонематичної обробки, а не лише механічного відпрацювання артикуляції [1, 2, 3, 7-9].

У контексті білінгвального розвитку проблематика диференціації свистячих і шиплячих приголосних набуває додаткової складності. Дослідження дитячого білінгвізму описують інтерференцію як закономірний механізм взаємовпливу мовних систем, що проявляється у переносі елементів однієї мови в іншу, а також у системних змінах, зумовлених різницею фонологічної організації мов [10]. Зазначається, що на етапі становлення артикуляції та фонематичного сприймання інтерференція найчастіше фіксується на фонетичному рівні: з'являються акцентні особливості, нестійкість звукової реалізації, змішування подібних фонем. Для українсько-англійського білінгвізму важливим чинником є відмінність фонемних систем і їхніх фонологічних опозицій: українська має розвинену систему свистячих і шиплячих (включно з африкатами та опозиціями за м'якістю), тоді як в англійській набір фонем частково інший і відсутня фонематична палаталізація. Публікації також підкреслюють, що артикуляційні варіанти начебто “подібних” звуків (наприклад, [s], [ʃ]) можуть відрізнятися за ступенем лабіалізації або контекстними реалізаціями, що потенційно впливає на точність категоризації у білінгвів і може підтримувати

нестійкість меж між фонемами. Окремо зазначається, що поєднання білінгвізму з фонетико-фонематичними порушеннями здатне формувати більш стійкі помилки, які потребують урахування двомовного контексту під час аналізу мовленнєвого розвитку [2, 5, 6].

У працях, присвячених умовам успішного формування координованого білінгвізму, значну увагу приділяють фактору мовної домінантності та якості мовного оточення. Показано, що в 5–6 років домінантна мова вже виявляється навіть за умов раннього контакту з двома мовами, а послідовність і достатність мовленнєвого досвіду визначають темп і характер становлення фонологічних навичок. Описані рекомендації щодо розмежування сфер використання мов, зокрема принцип «одна особа – одна мова», який розглядають як чинник зменшення змішаного кодування та інтерференційних помилок [2]. Водночас підкреслюється, що у сім'ях зі спонтанним змішуванням мов діти частіше демонструють нестійкість мовних меж, що може відбиватися і на формуванні звукової системи [10].

Отже, аналіз публікацій показує, що проблема диференціації [с]–[ш] у старших дошкільників розглядається як багатокомпонентна: вона поєднує артикуляційно-акустичний аспект, фонематичну обробку (перцептивну диференціацію, аналіз і синтез), а в умовах українсько-англійського білінгвізму додатково модифікується інтерференційними впливами, мовною домінантністю та специфікою мовного середовища. Водночас у сучасній літературі потребує подальшого уточнення психолінгвістичний опис механізмів стабілізації фонологічних категорій при конкуренції двох мовних систем, зокрема щодо формування чітких меж між свистячими і шиплячими приголосними.

Метою статті є психолінгвістичний аналіз перцептивних, програмувальних і регуляторних механізмів формування та стабілізації диференціації свистячих і шиплячих приголосних у дітей старшого дошкільного віку з українсько-англійським білінгвізмом.

Виклад основного матеріалу. У старшому дошкільному віці завершується становлення фонетичної системи рідної мови, що зумовлює підвищені вимоги до сформованості фонематичних процесів та правильної звуковимови. На цьому етапі диференціація фонем набуває принципового значення, оскільки саме вона забезпечує точність розрізнення звукового складу слова та є передумовою подальшого успішного оволодіння грамотою.

У логопедичному розумінні диференціація визначається як здатність правильно розпізнавати на слух і вимовляти артикуляційно близькі фонемати без їх заміни або змішування. Психолінгвістично цей процес пов'язаний із формуванням у свідомості дитини чітких фонематичних уявлень та стабільних фонологічних категорій, що дозволяє розмежовувати значення слів на основі звукових відмінностей.

Особливої уваги потребує диференціація свистячих і шиплячих приголосних, зокрема пари [с]–[ш], які мають подібні артикуляційно-акустичні

характеристики. Звук [с] належить до свистячих передньоязикових фрикативних приголосних і утворюється при плоскій позиції язика з формуванням вузької щілини в ділянці альвеол. Повітряний струмінь проходить по центру язика, створюючи високочастотний шум. Натомість [ш] є шиплячим передньопіднебінним фрикативним звуком, що вимовляється при піднятті широкого кінчика язика до передньої частини піднебіння з утворенням ширшої щілини та нижчої частотності шуму. Відмінність між цими фонемами полягає у місці творення, характері артикуляційної позиції язика та акустичному спектрі. Тонкість цих відмінностей зумовлює труднощі їх засвоєння у дошкільному віці. У дітей п'ятого–шостого року життя часто фіксуються типові помилки: заміна шиплячих звуків свистячими або навпаки, спотворення артикуляції, а також нестійке змішування фонем у мовленні.

Якість диференціації [с]–[ш] безпосередньо залежить від сформованості фонематичного слуху, фонематичного сприймання, а також навичок фонематичного аналізу і синтезу. Дитина з розвиненим фонематичним слухом здатна розрізняти мінімальні звукові відмінності та усвідомлювати різницю між словами, що відрізняються лише однією фонемою. Недостатній розвиток фонематичних процесів призводить до труднощів як у власній вимові, так і в розумінні мовлення, що негативно впливає на формування словника та підготовку до навчання грамоти. Незважаючи на наявність чітких артикуляційних відмінностей, для дошкільника ці позиційні зміни є складними. Формування правильної артикуляції потребує точної координації рухів язика, губ і нижньої щелепи, а також постійного слухового контролю. За умов неповної сформованості артикуляційної моторики або фонематичного сприймання виникають типові помилки: заміна [ш] на [с] як більш простий за артикуляцією звук, заміна свистячих шиплячими, спотворення артикуляції, нестійке змішування у мовленні. Змішування відрізняється від заміни тим, що дитина не має стабільної різниці між фонемами і в різних мовленнєвих ситуаціях вимовляє їх по-різному. Це свідчить не лише про артикуляційну неточність, а про неповну сформованість фонематичних уявлень і нестійкість фонологічних категорій.

Вирішальну роль у формуванні правильної диференціації звуків відіграють фонематичне сприймання та фонематичний контроль. Саме ці механізми забезпечують стабільність фонологічних репрезентацій і точність їх реалізації в мовленні.

Фонематичне сприймання полягає у здатності дитини виділяти та розрізняти фонemi як смислорозрізнювальні одиниці мовлення. У випадку пари [с]–[ш] це означає, що дитина не лише чує акустичну різницю між звуками, а й усвідомлює її функціональне значення для розмежування слів. Якщо фонематичне сприймання сформоване недостатньо, дитина може не відчувати різниці між словами, що відрізняються лише свистячим чи шиплячим звуком, сприймати їх як тотожні або взаємозамінні. У такому разі порушення має не лише артикуляційний, а й перцептивний характер.

Фонематичний контроль є наступним рівнем регуляції мовлення. Він забезпечує співвіднесення внутрішньої фонологічної програми зі звуковою реалізацією та дає змогу дитині виявляти і виправляти власні помилки. Якщо фонематичний контроль недостатній, дитина може механічно відтворити звук у вправах, але не помічати його змішування в спонтанному мовленні. Саме порушення контролю часто зумовлює нестійкість диференціації: у різних мовленнєвих ситуаціях дитина то правильно, то неправильно використовує фонему, не усвідомлюючи розбіжності.

Навички фонематичного аналізу і синтезу виступають як операційна основа формування цих процесів. Фонематичний аналіз дозволяє дитині усвідомлено виділяти звук у структурі слова, визначати його позицію та послідовність, що зміцнює чіткість фонологічних меж між [с] і [ш]. Фонематичний синтез забезпечує правильне поєднання звуків у мовленнєвому програмуванні. Однак без сформованого фонематичного сприймання та ефективного фонематичного контролю навіть добре відпрацьована артикуляція може залишатися нестійкою. Отже, труднощі диференціації свистячих і шиплячих у старших дошкільників слід розглядати не лише як наслідок артикуляційної недосконалості, а як прояв недостатньої сформованості перцептивно-контрольного компонента фонологічної системи мовлення.

Процес формування звукової системи значно ускладнюється в умовах білінгвізму. Українсько-англійський білінгвізм передбачає одночасне засвоєння двох фонологічних систем із різними структурними характеристиками. Це створює додаткове навантаження на механізми слухового сприймання, артикуляційного програмування та формування фонематичних категорій.

Міжмовна інтерференція проявляється у перенесенні елементів однієї мови до іншої. На фонетичному рівні це може виражатися у нетиповій артикуляції звуків, змішуванні схожих фонем або появі акцентних особливостей. Хоча звук [s] присутній в обох мовах, артикуляційні варіанти можуть відрізнятися. Англійське [ʃ] часто характеризується більш вираженою лабіалізацією, тоді як український [ш] має інші артикуляційні параметри. Ці відмінності можуть спричинити нестійкість вимови в умовах двомовного середовища. Крім того, англійська мова не має фонематичної палаталізації, що може впливати на формування контрастів твердості–м'якості в українській мові. Дитині необхідно не лише засвоїти два набори фонем, а й навчитися розмежовувати їх у межах відповідних мовних систем.

Важливим чинником у формуванні фонологічної системи в умовах двомовності є домінантна мова дитини. Якщо одна з мов використовується частіше, вона стає більш стабільною у фонологічному плані, тоді як інша може характеризуватися меншою автоматизованістю звукових навичок. Недостатній обсяг мовленнєвого досвіду однією з мов сприяє збереженню нестійких фонематичних уявлень і підвищує ймовірність інтерференційних проявів. У цьому контексті особливого значення набуває якість мовного оточення: чітке

ISSN 2786-4952 Online

розмежування мов у спілкуванні, достатній обсяг мовленнєвої практики кожною з них і послідовність мовної поведінки дорослих сприяють формуванню координованого білінгвізму. Натомість змішування мовних кодів у повсякденному спілкуванні може посилювати нестійкість фонологічних репрезентацій і ускладнювати диференціацію фонем.

З огляду на зазначені чинники, у роботі з білінгвальними дітьми необхідно комплексно враховувати стан фонематичних процесів в обох мовах. Діагностика має передбачати перевірку слухової диференціації, оцінювання вимови в різних позиціях, аналіз типових помилок і визначення домінантної мови як провідного організаційного чинника корекційного впливу. Відповідно, корекційна робота повинна поєднувати розвиток артикуляційної моторики, слухової диференціації, фонематичного аналізу та синтезу, формування фонематичного контролю, а також передбачати активну співпрацю з батьками з метою створення узгодженого мовленнєвого середовища.

Саме в такій логіці (від комплексної діагностики до системної корекції) у межах нашого дослідження було розроблено логопедичну стратегію диференціації [с]–[ш] у психолінгвістичному вимірі. Стратегія спрямована на формування та стабілізацію фонологічної опозиції «свистячий–шиплячий» у двох мовних кодах (українській та англійській) через узгодження трьох компонентів: перцептивного (фонематичне сприймання), програмувального (вибір цільової фонемі в мовленнєвому плані) та регуляторного (фонематичний контроль у процесі реалізації мовлення). Кінцевим результатом визначається не ізольована правильність звуків, а стійке розрізнення й правильна звукова реалізація у спонтанному мовленні з мінімізацією змішувань [с] і [ш] в умовах мовленнєвого потоку.

Логіка побудови стратегії зумовлює її поетапність: від слухового розрізнення на ізольованому рівні до диференціації в складах, словах, фразовому мовленні та зв'язному висловлюванні. Така послідовність відображає закономірний перехід від формування перцептивних меж між фонемами до їх автоматизованого включення у мовленнєве програмування і самоконтроль. Відповідно, стартова точка та добір завдань визначаються попередньою діагностикою, оскільки саме результати обстеження дозволяють встановити, на якому рівні виникає збій: на рівні розпізнавання фонологічної опозиції, на рівні реалізації артикуляційної програми чи на рівні контролю в самостійному мовленні [с] і [ш].

З огляду на двомовність дитини, важливо враховувати нерівномірність мовного досвіду та різну “вагу” мов у щоденному спілкуванні, оскільки це впливає на стабільність фонологічних репрезентацій у кожному коді та на швидкість автоматизації. У межах стратегії диференціація [с]–[ш] розглядається як компонент ширшої системи розвитку фонематичних процесів: саме фонематичне сприймання забезпечує розпізнавання мінімальних акустико-артикуляційних відмінностей, а фонематичний контроль відповідає за їх

утримання під час реального мовлення, де зростає темп і когнітивне навантаження.

У межах запропонованої стратегії цільові звуки охоплюють українські [с] і [ш] та їх англійські відповідники /s/ і /ʃ/, оскільки ці опозиції є функційно значущими в обох мовах і піддаються відпрацюванню через мінімальні пари та контрастивні вправи [14]. Для україно-англомовного білінгвізму логічним є фокус на «спільних» для двох мов приголосних (зокрема /s/ та /ʃ/) як потенційно вигідних терапевтичних мішенях, адже робота над розділюваними контрастами може підтримувати узагальнення навички між мовами за умови цілеспрямованого добору матеріалу [12]. Кінцева мета стратегії визначається як досягнення чіткої диференційованої вимови звуків у спонтанному мовленні в обох мовах, а контрольними маркерами, наприклад, може виступати відтворення української чистомовки «Шла Саша по шосе та смоктала сушку» та англійської скоромовки “She sells seashells” без заміни і змішувань цільових звуків.

Стратегія спирається на поєднання слухових, зорових і кінестетичних опор, що підсилює формування фонематичних уявлень та уточнення артикуляційних програм.

Поетапність є критичною, оскільки за труднощів фонематичного сприймання спершу необхідно створити надійну перцептивну основу для контрасту, і лише після цього переносити його у більш складні умови мовленнєвого програмування. У білінгвальних дітей терапевтичні мішені плануються так, щоб або бути спільними для обох мов, або забезпечувати прогнозоване узагальнення, що підвищує ефективність втручання за обмеженого часу занять [12].

Етап 1. Формування фонематичної диференціації свистячих і шиплячих приголосних. Перший етап спрямований на розвиток фонематичного сприймання як здатності розпізнавати і впізнавати акустично близькі фонемати, що створює основу для подальшого формування фонематичного контролю. Ключовим завданням є встановлення перцептивних меж між свистячим [с] і шиплячим [ш] через слухове пред'явлення контрастивних пар без опори на артикуляцію, щоб мінімізувати ситуацію, коли дитина “вимовляє” за рахунок моторного шаблону, не маючи стійкого слухового розрізнення. У білінгвальному підході паралель /s/–/ʃ/ закладається відразу, щоб формувати єдину систему контрасту в двох кодах, а не дві ізольовані навички.

Етап 2. Диференціація в складах та коротких словах. На другому етапі сформоване слухове розрізнення поєднується з артикуляційною реалізацією на складовому рівні як проміжній ланці між ізольованим звуком і словом. Серії типу са–ша–са–ша формують уміння швидко перемикає фонологічну опозицію у мовленнєвому потоці, тобто узгоджувати вибір фонемати у програмі з її реалізацією. На англомовному матеріалі використовуються короткі слова/квасислова із /s/ та /ʃ/ у сильній позиції, що полегшує і слухове розрізнення, і відтворення.

Етап 3. Автоматизація і формування фонематичного контролю в українському мовленні. На третьому етапі диференціація переноситься у слова, фрази та зв'язне мовлення українською мовою. Психолінгвістично саме тут проявляється провідна проблема: не “вміння вимовити”, а утримання контрасту в умовах спонтанного мовлення, коли активізується швидкість, серійність і зростає навантаження на контроль. Семантично мотивовані ігрові завдання роблять правильну вимову функційно значущою, а чистомовки й скоромовки виступають інструментом перевірки самоконтролю в серійному мовленні. Контрольним матеріалом визначена чистомовка «Шла Саша по шосе та смоктала сушку».

Етап 4. Перенесення навички в англійський код і двомовне перемикання. Четвертий етап передбачає перенесення сформованої навички в англійську мову з урахуванням її меншої автоматизованості. Завдання базуються на мінімальних парах, де /s/ ↔ /ʃ/ змінює значення, що підсилює функційний тиск на точність і активізує фонематичний контроль.

Опора на спільні терапевтичні цілі двох мов узгоджується з орієнтацією на міжмовне узагальнення за обмежених часових ресурсів. Контрольним матеріалом виступає скоромовка “She sells seashells”.

Етап 5. Стабілізація навички та оцінювання. Завершальний етап спрямований на закріплення контрасту і перевірку його стійкості у різних умовах. Використання коротких “мікропроб” наприкінці заняття і у домашньому тренуванні забезпечує регулярну актуалізацію перцептивного розрізнення і контрольного компонента, що підтримує стабілізацію навички в онлайн-форматі. Вправи типу “подивись і скажи”, “послухай і повтори склад”, “лови звук у слові”, “яке слово я сказала?”, “скоромовка як слуховий тест” у межах цієї стратегії виконують функцію послідовного перенесення контрасту від керованих умов до природного мовлення з поступовим нарощуванням вимог до самоконтролю.

Висновки. Узагальнюючи результати теоретичного аналізу та описаної корекційної роботи, можна констатувати, що диференціація свистячих і шиплячих приголосних у дітей шостого року життя з українсько-англійським білінгвізмом має розглядатися як складний психолінгвістичний процес, пов'язаний із формуванням і стабілізацією фонологічних категорій, розвитком фонематичного сприймання та становленням фонематичного контролю. Труднощі розмежування [с]–[ш] виявляються насамперед у нестійкості фонологічних репрезентацій і недостатній автоматизації контролю в умовах мовленнєвого потоку, що особливо виразно проявляється у спонтанному мовленні.

Встановлено, що в умовах білінгвізму формування фонематичних опозицій ускладнюється взаємодією двох мовних систем, нерівномірністю мовленнєвого досвіду та можливими інтерференційними впливами. Домінантність однієї з мов, якість мовного оточення та ступінь автоматизованості

звукових навичок у кожному мовному коді безпосередньо впливають на стабільність диференціації та рівень фонематичного контролю.

Розроблена у межах дослідження логопедична стратегія диференціації [с]–[ш], побудована на узгодженні перцептивного, програмувального та регуляторного компонентів, підтвердила доцільність психолінгвістичного підходу до корекції. Поетапна організація роботи — від формування слухового розрізнення до автоматизації у зв'язному мовленні та перенесення навички в обидва мовні коди — забезпечує поступову стабілізацію фонологічної опозиції та зменшення змішувань у мовленнєвому потоці.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з поглибленим аналізом механізмів міжмовного узагальнення фонологічних навичок.

Література:

1. Бабич Н. М. Фонетика та фонологія з основами аудіології : навч.-метод. посіб. для майбутніх логопедів. Київ : ТОВ «Альянт», 2022. 294 с.
2. Бабич Н. М., Тичина К. О., Тищенко Л. А. Двомовність у дітей із порушеннями мовлення: логопедичний аспект. *Development trends in special and inclusive education in the context of the European dimension: theory and practice* : scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2024. С. 1-21.
3. Брушневська І., Бугаєнко В., Гаврилова Н., Еолос Т. Психологічні аспекти розвитку фонематичного сприйняття у дітей з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення. Збірник наукових праць Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії. 2024.
4. Галецька Ю. В. Дослідження стану сформованості звуковимови у старших дошкільників з порушеннями мовлення. *Inclusion and Diversity*. 2025. № 5. С. 15–18.
5. Дуленчук Ю. А. Формування комунікативних умінь у дітей з фонетико-фонематичними вадами мовлення в умовах білінгвізму. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2013. Вип. 24. С. 90–94.
6. Лопатинська Н. А., Івченко К. О. Специфіка логопедичної роботи з дітьми-білінгвами з особливими освітніми потребами. *Integration of scientific and modern ideas into practice: Proceedings of the VIII International Scientific and Practical Conference* (November 15–18, 2022, Stockholm, Sweden). International Science Group, 2022. С. 541–544. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/42808/1/N_Lopatynska_KO_Ivchenko_conf_ISG_VIII.pdf
7. Луцько К.В., Мартинчук О.В., Дубовик О.М. Розв'язок сенсорного компонента інтелектуальної діяльності дітей з особливими потребами. Теорія і практик сучасної психології. 2019. №5 (1). С. 174-180.
8. Собонович Є.Ф. Вибрані праці з логопедії. К. : Видвничий Дім Дмитра Бураго 2015. 305 с.
9. Тищенко В.В. Ієрархія фонематичних процесів в онтогенезі дитячого мовлення. *Теоретичні та експериментальні дослідження в логопедії*. 2007. № 4. С. 1-15.
10. Чернякова О. Вплив білінгвізму на розвиток мовлення дитини. *Вісник Інституту розвитку дитини. Сер.: Філософія, педагогіка, психологія*. 2014. №32. С.105-110.
11. Werker J., Tees R.C. *Cross-language speech perception: Evidence for perceptual reorganization during the first year of life*. *Infant Behavior and Development*, 1984. 7(1), 49–63. [https://doi.org/10.1016/S0163-6383\(84\)80022-3](https://doi.org/10.1016/S0163-6383(84)80022-3)
12. Irizarry-Pérez C. D., Pena E. D., Bedore L. M., Falcomata T. S. A cross-linguistic approach to treating speech sound disorders in bilingual children. *Clinical Linguistics & Phonetics*.

ISSN 2786-4952 Online

2024. № 38 (5). P. 433-452. URL : <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/02699206.2023.2219368>

13. Liberman A. M., Harris K. S., Hoffman H. S., Griffith B. C. The discrimination of speech sounds within and across phoneme boundaries. *Journal of Experimental Psychology*, 1957. №54(5). P. 358–368. <https://doi.org/10.1037/h0044417>

14. Pearson. Treatment Intensity of Speech Intervention via Telepractice for Children with Speech Sound Disorders. *EBP Brief*. 2022. №15 (3). P. 1-13. URL : <https://www.pearsonassessments.com/content/dam/school/global/clinical/us/assets/ebp-briefs/ebp-v15a3.pdf?srsltid=AfmBOoo-KDd7UP6txBHFO3k5YeOm2xnHrJUPfUCoErZALP8SQeNdIsEH>

References:

1. Babych, N. M. (2022). Fonetyka ta fonolohiia z osnovamy audiologhii [Phonetics and phonology with fundamentals of audiology]. Kyiv: TOV «Aliant» [in Ukrainian].

2. Babych, N. M., Tychyna, K. O., & Tyshchenko, L. A. (2024). Dvovovnist u ditei iz porushenniamy movlennia: lohopedychnyi aspekt [Bilingualism in children with speech disorders: A speech therapy aspect]. Development trends in special and inclusive education in the context of the European dimension: theory and practice: Scientific monograph (pp. 1–21). Riga, Latvia: Baltija Publishing [in Ukrainian].

3. Brushnevskaya, I., Buhaienko, V., Havrylova, N., & Eolos, T. (2024). Psykholohichni aspekty rozvytku fonematychnoho spryiniattia u ditei z fonetyko-fonematychnym nedorozvytkom movlennia [Psychological aspects of phonemic perception development in children with phonetic-phonemic underdevelopment of speech]. Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoi humanitarno-pedahohichnoi akademii [in Ukrainian].

4. Haletska, Yu. V. (2025). Doslidzhennia stanu sformovanosti zvukovymovy u starshykh doshkilnykiv z porushenniamy movlennia [Study of the level of sound pronunciation development in senior preschool children with speech disorders]. *Inclusion and Diversity*, 5, 15–18 [in Ukrainian].

5. Dulenchuk, Yu. A. (2013). Formuvannia komunikatyvnykh umin u ditei z fonetyko-fonematychnymy vadamy movlennia v umovakh bilinhvizmu [Formation of communicative skills in children with phonetic-phonemic speech disorders under bilingualism]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 19. Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykholohiia*, 24, 90–94 [in Ukrainian].

6. Lopatynska, N. A., & Ivchenko, K. O. (2022). Spetsyfika lohopedychnoi roboty z ditmy-bilinhvamy z osoblyvymy osvithnimy potrebamy [Specifics of speech therapy work with bilingual children with special educational needs]. Proceedings of the VIII International Scientific and Practical Conference “Integration of scientific and modern ideas into practice” (pp. 541–544). Stockholm, Sweden: International Science Group. Retrieved from https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/42808/1/N_Lopatynska_KO_Ivchenko_conf_ISG_VIII.pdf [in Ukrainian].

7. Lutsko, K. V., Martynchuk, O. V., & Dubovyk, O. M. (2019). Rozvytok sensohnoho komponenta intelektualnoi diialnosti ditei z osoblyvymy potrebamy [Development of the sensory component of intellectual activity in children with special needs]. *Teoriia i praktyka suchasnoi psykholohii*, 5 (1), 174–180 [in Ukrainian].

8. Sobotovych, Ye. F. (2015). Vybrani pratsi z lohopedii [Selected works on speech therapy]. Kyiv: Vydavnychi Dim Dmytra Buraho [in Ukrainian].

9. Tyshchenko, V. V. (2007). Hierarkhiia fonematychnykh protsesiv v ontogenezi dytyachoho movlennia [Hierarchy of phonemic processes in the ontogenesis of child speech]. *Teoretychni ta eksperymentalni doslidzhennia v lohopedii*, 4, 1–15 [in Ukrainian].

10. Cherniakova, O. (2014). Vplyv bilinhvizmu na rozvytok movlennia dytyny [The influence of bilingualism on child speech development]. *Visnyk Instytutu rozvytku dytyny. Seriiia: Filosofiia, pedahohika, psykholohiia*, 32, 105–110 [in Ukrainian].

11. Werker, J., & Tees, R. C. (1984). Cross-language speech perception: Evidence for perceptual reorganization during the first year of life. *Infant Behavior and Development*, 7(1), 49–63. [https://doi.org/10.1016/S0163-6383\(84\)80022-3](https://doi.org/10.1016/S0163-6383(84)80022-3)
12. Irizarry-Pérez, C. D., Pena, E. D., Bedore, L. M., & Falcomata, T. S. (2024). A cross-linguistic approach to treating speech sound disorders in bilingual children. *Clinical Linguistics & Phonetics*, 38(5), 433–452. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/02699206.2023.2219368>
13. Liberman, A. M., Harris, K. S., Hoffman, H. S., & Griffith, B. C. (1957). The discrimination of speech sounds within and across phoneme boundaries. *Journal of Experimental Psychology*, 54(5), 358–368. <https://doi.org/10.1037/h0044417>
14. Pearson. (2022). Treatment intensity of speech intervention via telepractice for children with speech sound disorders. *EBP Brief*, 15(3), 1–13. Retrieved from <https://www.pearsonassessments.com/content/dam/school/global/clinical/us/assets/ebp-briefs/ebp-v15a3.pdf>

Дата першого надходження статті до видання: 01.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.02.2026